Iets over de VOORJAARSTREK der vogels

Door P. B. Jansen

De voorjaarstrek van de vogels is in ons land veel minder bestudeerd dan de najaarstrek. Dit heeft natuurlijk zijn oorzaken. De voornaamste is wel dat door de geografische ligging van ons land in het najaar een sterke stuwing optreedt tegen de NNO-ZZW lopende kusten (Noordzee, IJselmeer). In het voorjaar is van stuwing slechts in zeer geringe mate sprake. Spectaculaire massale trek zullen we dus in het voorjaar in ons land niet zo gemakkelijk te zien krijgen. *)

Hierdoor is het dus voor de trekwaarnemers in ons land niet zo erg aanlokkelijk om zich op de studie van de voorjaarstrek te werpen. Weliswaar is het elk voorjaar voor iedere vogelliefhebber weer een gebeurtenis om de eerst *kieviten* boven de weilanden te zien buitelen of de eerste *tjiftjaf* of *fitis* te horen zingen. Die eerste data worden trouw genoteerd en dan denken we bij ons zelf: de *kieviten* zijn er weer, of de *fitis* heb ik weer gehoord, nu komt gauw de *nachtegaal*.

Zo eenvoudig is de zaak echter niet. De trek is in het voorjaar sterk afhankelijk van de weersomstandigheden, vooral bij de vroeg terug komende vogelsoorten. Om die afhankelijkheid van het weer te bestuderen, worden reeds verscheidene jaren door een groot aantal vogelmensen gegevens verzameld van de voorjaarstrek van een aantal vogelsoorten, nl. *kievit, boerenzwaluw, gierzwaluw, fitis* en *tjiftjaf*. Dit onderzoek wordt georganiseerd door de Studiekring voor Ecologie en Fenologie, in samenwerking met het KNMI.

Van enkele resultaten willen wij in dit artikel iets vertellen.

*) Nu wij weten, dat sommige vogelsoorten in de herfst bij zwakke rugwind zo hoog trekken, dat zij zonder kijker niet te onderscheiden zijn (zgn. onzichtbare of hoge trek), zou mogen worden verondersteld dat tijdens de voorjaarstrek iets dergelijks gebeurt. Aangezien in het voorjaar in Nederland winden uit zuidwestelijke richtingen overheersen, zou dan een groot deel van de voorjaarstrek op grote hoogte, dus onzichtbaar verlopen. Blijkens een mondelinge mededeling van wijlen prof. dr. L. Tinbergen zijn er in het voorjaar op de Veluwe waarnemingen gedaan, die dit vermoeden bevestigden. — Red.

1. *De kievit.*

Zoals bekend, overwinteren in zachte winters *kieviten* in ons land, vooral in de westelijke en zuidelijke provincies. Dat zijn niet onze broedvogels, deze trekken n.l. altijd weg. In een zachte winter kunnen de eerste broedvogels echter eind februari al terug komen, zie tabel 1. In de meeste gevallen is het echter wat later en na een langdurige winter wordt het na half maart, dat de eerste verschijnen. Voordat alle broedvogels op hun broedgebied zijn verschenen gaan zeker 3-4 weken voorbij. In een zacht voorjaar kan het eerste ei omstreeks 10 maart worden gevonden, in een koud voorjaar soms pas de laatste dagen van maart of begin april.

TABEL 1

Eerste waarnemingen *kievit* (broedvogels) in februari/maart.

		1955 (koud)	1957 (zacht)
februari	25	—	1
	26	—	1
	27	—	1
	28	—	2
maart	1	—	1
	2	—	1
	3	—	1
	4	—	1
	6	—	1
	7	—	2
	8	—	2
	16	2	—
	17	1	—
	20	1	—
	21	1	—
	22	4	—
	23	2	—
	24	1	—
	29	2	—

2. *De tjiftjaf.*

In een zacht voorjaar zijn de eerste *tjiftjaffen* al te verwachten in de eerste dagen van maart. Misschien overwinteren er ook geregeld enkele, maar dit is nog maar éénmaal met zekerheid

geconstateerd te Maastricht. Hoe het verdere verloop van de trek is hangt geheel van het weer af in de maand maart. Blijft het voortdurend zacht, dan kan het mogelijk zijn, dat einde maart alle *tjiftjaffen* al terug zijn, zoals in 1957 en in 1959. Maar als we een koude maartmaand hebben dan komen de eerste pas tegen het einde van de maand terug en dan kan het ook nog 3-4 weken duren, voor ze allemaal weer op hun broedgebied zijn.
De tabel laat de verschillen zien in een zacht voorjaar (1957) en een koud (1958). Maart 1957 was 3° te warm, maart 1958 was 3° te koud, verschil dus 6°. In 1958 vroor het op 23 maart nog 8°. Toen het daarna veel zachter werd, met Z. wind, kwamen de *tjiftjaffen* direct in flink aantal, maar daarna werd het weer koud tot ong. 20 april en de trek ging zeer langzaam verder zodat pas op 23 april alle *tjiftjaffen* terug waren.
In onderstaande lijst zien we van de jaren 1951-1960 de gegevens van de *tjiftjaf*waarnemingen van Breda.

	1e waarneming	broedvogels terug	aantal dagen
1951	25-3	13-4	19
1951	11-3	8-4	28
1953	25-3	13-4	19
1954	15-3	8-4	24
1955	24-3	15-4	22
1956	23-3	16-4	24
1957	8-3	28-3	20
1958	26-3	23-4	28
1959	28-2	26-3	26
1960	11-3	7-4	27
gemiddeld	17-3	10-4	24

Deze data gelden alleen voor de ♂♂. De ♀♀ komen later terug. Het duurt soms weken voordat een ♂ een ♀ heeft. Zo zag ik bijv. bij de *tjiftjaf*, die ik op 28 febr. 1959 voor het eerst hoorde, pas op 11 april een ♀. Een aantal mannetjes blijft ongepaard. Hoe groot dit aantal is, hoop ik in de komende jaren nog eens te kunnen onderzoeken.

TABEL 2
Eerste waarnemingen *tjiftjaf* in maart.

		1957 (zacht)	1958 (koud)
maart	2	1	—
	3	1	—
	4	1	—
	8	4	—
	9	1	—
	10	2	—
	11	4	—
	12	1	—
	13	1	—
	22	—	1
	25	—	2
	26	—	3
	27	—	16
	28	—	1
	29	—	1

3. *De fitis.*

In een zacht voorjaar kan men bij uitzondering tussen 15 en 20 maart de eerste *fitis* verwachten, maar in een koude maartmaand komen ze soms met het invallen van zachte lucht (warmte fronten) direct. In zo'n situatie komen ze soms slechts enkele dagen na de eerste *tjiftjaffen*.
In tabel 3 zien we de eerste *fitis*waarnemingen in 1958 (koud) en 1959 (zacht). Het verschil is slechts enkele dagen. De aankomst van de eerste *fitis* zegt echter niets over het verdere verloop van de trek. Deze hangt in sterke mate van het weer af. Is dit gunstig, zacht met veel zuidenwind, dan verloopt de trek zeer snel, zoals in de periode van 8-19 april 1952, is april echter koud, met veel noordenwind, dan gaat het langzaam en zet de trek pas goed door, als het weer gunstiger wordt.
Op grafiek 1 kunnen we zien dat de

trek van de *fitis* in april 1952, hoewel laat begonnen, zeer snel is verlopen, terwijl deze in 1958 pas na 20 april goed op gang is gekomen. Op deze grafiek kunnen we tevens nog het verloop zien in Hengelo (O.) en Den Helder, waar de trek ong. 2 resp. 6 dagen later valt dan in Breda.
In het algemeen duurt het zeker 4 weken, voordat alle *fitissen* terug zijn,

TABEL 3
Eerste waarnemingen *fitis* in maart.

		1958 (koud)	1959 (zacht)
maart	24	—	1
	25	—	2
	27	1	1
	28	1	5
	29	4	1
	30	3	—
	31	—	1

in een ongunstig voorjaar kan het wel 6 weken duren. Er komen dan in de eerste helft van mei nog exemplaren op de broedplaats terug.

4. *De boerenzwaluw.*

Door zijn levenswijze is de *boerenzwaluw* nog meer afhankelijk van het weer dan de reeds behandelde soorten. Een *tjiftjaf* kan flinke nachtvorsten verdragen en zelfs een periode met sneeuwval en harde oostenwind, maar voor zwaluwen is zulk weer dodelijk. Toch verschijnen vrijwel elk jaar in maart een aantal *boerenzwaluwen*, soms zelfs al begin maart, zoals in 1957. Merkwaardig is echter, dat na lang aanhoudende koude in maart, die dan gevolgd wordt door de inval van zeer zachte lucht, er vaak een groot aantal zwaluwen in ons land worden gezien, ook in de noordelijke provincies. Zo toont tabel 4 de eerste waarnemingen in maart 1958 (koud) en maart 1959 (zacht). In 1959, toen maart 5° warmer was dan in 1958, werden in maart slechts enkele zwaluwen gezien, terwijl er in 1958, direct na de inval van zachte lucht, in alle delen van het

GRAFIEK AANTALLEN ZINGENDE FITISSEN

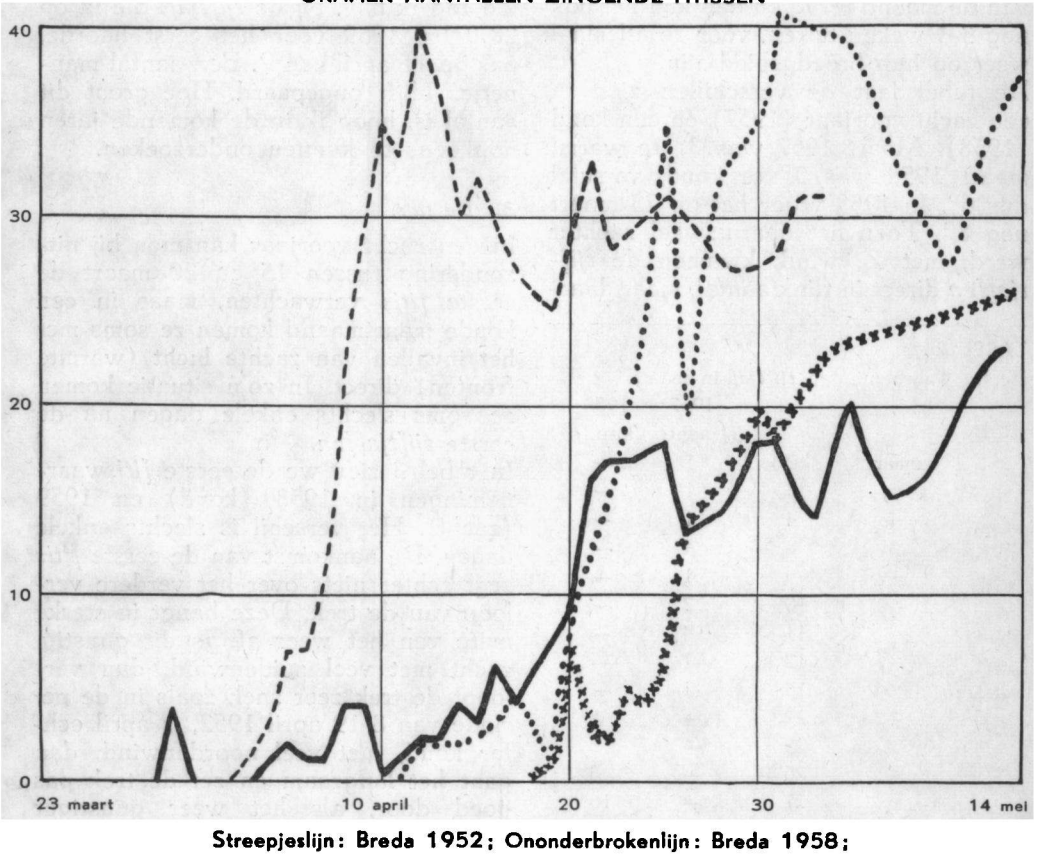

Streepjeslijn: Breda 1952; Ononderbrokenlijn: Breda 1958;
Stippellijn: Hengelo 1958; Kruisjes: Den Helder 1958

TABEL 4

Eerste waarnemingen *Boerenzwaluw* in maart.

		1958 (koud)	1959 (zacht)
maart	25	2	—
	26	2	—
	27	8	1
	28	6	—
	29	10	1
	30	4	—
	31	1	—

land werden waargenomen. Het duurt zeer lang voordat alle *boerenzwaluwen* op hun broedplaatsen zijn. Het is heel, gewoon, als er in de tweede helft van mei nog terugkomen, soms zelfs nog wel begin juni. De voorjaarstrek van de *boerenzwaluw* duurt dus meer dan twee maanden. Als de laatste terugkeren, hebben de eerste vaak al grote jongen!

Samenvattend kunnen we zeggen, dat de trek van verscheidene vogelsoorten, die hun hoofdtrekperiode in maart of april hebben, sterk door het weer wordt beïnvloed. Warmtefronten stimuleren de trek, koudefronten doen de trek stagneren. Op de vraag, in hoeverre de trek van de zeer laat terugkerende soorten, zoals *bosrietzanger, spotvogel* en *kwartel* ook door het weer wordt beinvloed, moeten we een antwoord schuldig blijven.

Het ligt voor de hand om te zeggen: het zal bij deze soorten ook wel zo zijn, maar goede gegevens ontbreken ons geheel.
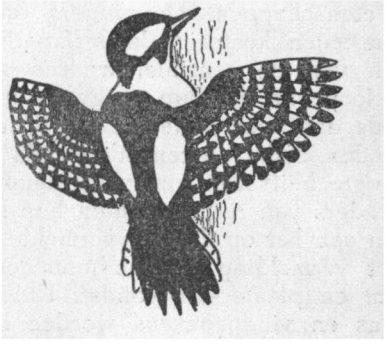
Er is dus op het gebied van de studie van de vogeltrek nog wel het één en ander te doen!